

Dávid-Barrett Tamás

A PATRIARCHÁTUS
TERMÉSZETRAJZA

Szószerdet

Patriarchátus (*főnév*): a férfiak uralta közjáték a világtörténelemben.

Matriokrácia (*főnév*): a nők és a férfiak kiegyensúlyozott hatalmi viszonya a demokráciában – némi nőuralmi beütéssel.

A szerző előszava a magyar kiadáshoz

Amikor először éltem angol nyelvterületen – ez 1995-ben volt, Cambridge-ben –, teljesen meglepett, hogy az angolban mennyire számít az egyes szám harmadik személyű személyes névmás női és férfi változata, vagyis a *gender*. Azóta immár majdnem 20 éve Oxfordban élő tudósként, valamint az emberi viselkedést tanulmányozó kutatóként világossá vált számomra, hogy nagyon nem mindegy, kinek és hogyan fejezzük ki a gondolatainkat.

Ezt a könyvet eredetileg angolul írtam, elsősorban azért, mert már két évtizede Angliában élek, az Oxfordi Egyetemen tanítok, és egy korábbi logopédiai nehézség miatt úgy döntöttünk akkori feleségemmel, gyermekeim édesanyjával, hogy egynyelvű családban neveljük a gyerekeinket. Épp ezért különös élmény számomra magyarul olvasni ezt a csodálatos fordítást. Köszönettel tartozom a fordítónak, a szerkesztőnek, akik hatalmas odaadással ültették át ezeket a gondolatokat és tudományos meglátásokat az anyanyelvemre.

Olvasás közben gyakran eszembe jut, hogy vajon ezek a tudományos belátások, amelyek számomra mély és fontos felismerések, másképpen születtek volna-e meg bennem, ha Magyarországon, magyarul írom meg ezt a könyvet. Talán a legfontosabb különbség abban rejlik, hogy amikor a nyelvben megjelenik a nemek közti különbségtétel – mint például az angolban –, akkor másképpen formáljuk meg az érveinket is.

Ez azért lényeges, mert bár közöttünk a nagy többség – mintegy 90 százalék – heteroszexuális nő vagy férfi, van egy kisebbség, amely homoszexuális, és egy még kisebb kisebbség, akik úgy érzik, nem a megfelelő nemű testben születtek. Tudományos szempontból ez számomra rendkívül érdekes. Miközben társadalmaink

eltávolodnak a hagyományos patriarchális struktúráktól egy új, szabadabb rendszer felé, ezek a kérdések egyre fontosabbak és aktuálisabbak, sokkal inkább fókuszba kerülnek, mint akár a korábbi patriarchális társadalmakban vagy éppen a vadászó-gyűjtögető közösségekben.

Az angolban a „gender” kifejezés, amely magyarul „társadalmi nem”-ként jelenik meg, pontosan ezt a fogalmat írja le. Őszintén szólva – bár ezt nem nekem kellene megítélnem, hiszen nem Magyarországon élek – én nagyon nem szeretem ezt a magyar kifejezést. Nem azért, mert nem ír le valami fontosat, hanem mert amikor magyarul hallom, úgy érzem, mintha kést forgatnának bennem. Ugyanakkor mégis lényeges, mert pontosan leírja azt, hogy a társadalmi nem különbözik a biológiai nemtől. Természetesen tudom, hogy ez politikailag is érzékeny téma, de ettől még tudományos jelentősége is van.

Fajunkban – és ebben úgy tűnik, teljesen egyedülállóak vagyunk – a történeteink, közös tudásunk, világképünk nem egyetlen egyed sajátossága, hanem a közösségé. Éppen ez teszi lehetővé, hogy ne csak biológiai nemünk legyen, hanem egy önképünk is, amelynek része a nemünk. E könyv szerzője például egy nőt szerető férfi, egy heteroszexuális emberi hím. Számomra ez azt jelenti, hogy nemcsak biológiai értelemben vagyok férfi, hanem az önképem is ehhez igazodik: férfinak érzem magam, aki nőkhöz vonzódik. Soha nem vonzódtam még férfiakhoz, nem is vágytam soha arra, hogy megcsókoljak egy férfit, vagy hosszabban átöleljem. Nőkkal kapcsolatban viszont igen, méghozzá sokszor. Ez talán banális megállapításnak tűnik, de fontos, mert bár legtöbbünk számára egyértelműen egybeesik a társadalmi nemünk a biológiai nemünkkel, sok ember esetében ez a kettő szétválik. Nem divatból, hanem azért, mert számukra ez a valóság.

Angolul erről könnyebb beszélni, mert van külön szó a társadalmi nemre („gender”), míg magyarul ez a megkülönböztetés hiányzik, hiszen nyelvünkben nincsenek nemek. Persze vannak kivételek, olyan szavak, amelyekhez társul nemi asszociáció (például

asszony vagy férfi), de ettől eltekintve anyanyelvünk alapvetően különbözik az angoltól és általában az indoeurópai nyelvektől.

Ez azért fontos, mert könyvemben – legalábbis a második fejezettől kezdve – gyakran összemossom a biológiai és a társadalmi nem fogalmát. Nem azért, mert ezt tartanám helyesnek, hanem azért, mert a kettő állandó megkülönböztetése túlságosan bonyolulttá tette volna az amúgy is összetett gondolatmenetet.

Régebben úgy gondoltam, jó lenne, ha magyarul is létezne egy kifejezés, amely megfelelne az angol „gender” fogalomnak. Nem feltétlenül ez a konkrét szó – amelyet továbbra sem kedvelek –, hanem valami más, ami pontosan kifejezné a társadalmi nem biológiai nemtől való eltérését, és ezzel is jelezné, hogy egy olyan társadalomban élünk, ahol figyelünk egymásra, tiszteletben tartva mások identitását.

Ma viszont úgy vélem, lehet, hogy ez mégsem szükséges. Lehet, hogy a magyarhoz hasonló, nem nélküli nyelvekben egyszerűen nincs szükségünk erre, ezért ebben a könyvben ezt így hagytuk. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy nem figyelünk honfitársainkra és embertársainkra, akik más társadalmi nemet élnek meg, mint a biológiaiakat. Csupán arról van szó, hogy lehet, az anglicizmusok átvétele itt nem feltétlenül szükséges.

Ha a kedves olvasó ezt másképp gondolja, azt javaslom, indítson mozgalmat, keressen, alkosson egy új magyar kifejezést. Mi is gondolkodtunk ezen, miközben készültünk a magyar kiadásra. De időközben én magam megváltoztattam a véleményemet. A tudomány egyik legnagyobb erőssége, hogy változtathatunk az álláspontunkon. Ez nagyszerű lehetőség, ugyanakkor rendkívül nehéz is.

Végezetül, nagyon szerettem volna, hogy ezt a könyvet a mamám is elolvashassa magyarul. Másfél éve halt meg. Egyedül nevelt fel engem, nem volt könnyű az élete. Talán most mások édesanyái olvassák majd.

Oxford, 2025. március 25.

Bevezetés

A gendernormák megértésének nyomában

Ha ezeket a sorokat olvasod, ember vagy. Legyél bár nő vagy férfi, egyik sem vagy mindkettő, egy feltűnően sikeres főemlősfajhoz tartozol, és evolúciós örökségedben a bolygó összes többi emberével osztozol.

De nem úgy érkezünk ebbe a világba, mint az óceán felszínén lebegő, eltévedt halikra. Azért maradhattunk életben, mert más emberek gondoskodtak rólunk. Valaki felnevelt minket. Tőlük tanultunk meg boldogulni a társadalomban és az élőhelyünkön. Szivacsaként szívtuk magunkba az értékrendet, a normákat, a szabályokat és a hagyományokat, aminek része volt az is, ahogy a nőkről és férfiakról, a rájuk vonatkozó szabályokról és a nemektől elvárt viselkedésről gondolkozunk. Mindegy is, hogy két, három vagy nulla társadalmi nem létezésében hiszünk. Ezeket a normákat is erőfeszítés és tudatosság nélkül szippantottuk magunkba.

Ezeknek a társadalmi normáknak a jelenléte az emberi faj közös vonása. Fajunk valamennyi tagja ösztönösen tanul attól a társadalomtól, amelyben felcseperedik. A késztetés, hogy tanuljunk egymástól – a társadalmi tanulás –, valószínűleg az emberi faj legjellegzetesebb vonása. Az egymástól tanultak tartalma azonban eltérő. Az emberi kultúrákra a viselkedésformák rendkívül széles skálája jellemző, szemkápráztató kaleidoszkóp tárul elénk. Van azonban viselkedésbeli kivételek is: minél inkább a biológiában gyökerezik az adott viselkedés, annál kevésbé tudja megváltoztatni a kultúra.

Első pillantásra nem világos, hogy a különböző társadalmak miért viszonyulnak különbözőképpen a nőkre és a férfiakra vonat-